

Κ. Θεοτόκη, Η τιμή και το χρήμα.

(από το βιβλίο του καθηγητή)

Α. Το πρώτο εκτενές αφηγηματικό έργο του Κωνσταντίνου Θεοτόκη, *Η τιμή και το χρήμα*, δημοσιεύτηκε σε συνέχειες στο «*Νουμά*» το 1912 (18 Αυγούστου - 29 Δεκεμβρίου) και σε ξεχωριστό τόμο το 1914. Το έργο γράφτηκε, όπως σημειώνει ο ίδιος ο συγγραφέας στον πρόλογο του, πριν από τους βαλκανικούς πολέμους, πάνω δηλαδή στους μεγάλους ενθουσιασμούς του για το σοσιαλισμό. Μέσα στις σελίδες του είναι από την πρώτη στιγμή φανερή η προσπάθεια του Θεοτόκη να παρουσιάσει τους ανθρώπους βασικά εξαρτημένους από τους όρους της κοινωνικής και της οικονομικής ζωής. Στην *Τιμή και το χρήμα* αρχίζει επίσης να φανερώνεται το ενδιαφέρον του συγγραφέα για τις συγκρούσεις μέσα στην κοινωνία - αυτό το γνώρισμα που κάνει τις περισσότερες φορές το χαρακτήρα των έργων του να φαίνεται δραματικός. Γιατί «*Η τιμή και το χρήμα*» είναι ένα δράμα, ένα βιβλίο γεμάτο συγκρούσεις δραματικές. Το πλαίσιο βέβαια παρουσιάζεται ηθογραφικό ...

Όπως βλέπουμε, ένας γενικός τόνος συναλλαγής απλώνεται σα σκιά πάνω από το βιβλίο. Η ζωή στην ελληνική επαρχία δεν είναι για το Θεοτόκη μήτε ειδυλλιακή μήτε αγνή· οι άνθρωποι της δεν είναι μήτε απλοϊκοί μήτε απονήρευτοι. Ο Θεοτόκης ζωγράφισε την ελληνική επαρχία όπως την είδε, απαλλαγμένος από αυταπάτες, με γνώση και αλήθεια. Όμως πέρα από το εξωτερικό ηθογραφικό πλαίσιο υπάρχουν μέσα στην *Τιμή και το χρήμα* μια ψυχογραφική ικανότητα και μια ψυχογραφική δύναμη που πλάθουν ολόκληρους και ακέραιους ανθρώπους. Τα πρόσωπα του αφηγήματος, υποταγμένα στις απαιτήσεις μιας πλοκής που εξαρτά τη μοίρα τους από το κοινωνικό σύστημα και τη διάρθρωση της κοινωνίας, παρουσιάζονται ωστόσο ζωντανά, πειστικά, αυθύπαρκτα, με καθαρές τις γραμμές και τις ιδιομορφίες της ιδιοσυγκρασίας τους. Η σίορα Επιστήμη η Τρινκούλαινα, η κόρη της η Ρήνη, ο Αντρέας Ξης και ο μπάρμπας του ο Σπύρος, τα κύρια δηλαδή πρόσωπα του βιβλίου, είναι παρμένα από την ελληνική επαρχία, έχουν τις αδυναμίες, τις μικροκακίες ή τα ελαττώματα των κατοίκων της και μας δείχνονται το περισσότερο κυβερνημένα από το χρήμα. Η δύναμη του χρήματος μέσα στο βιβλίο παρουσιάζεται καταστροφική, αφού κατορθώνει να υποτάξει τον έρωτα και να συντρίψει την ευτυχία του ανθρώπου. Η σίορα Επιστήμη από τη μια μεριά κι ο μπάρμπα Σπύρος από την άλλη εκπροσωπούν αυτό το πνεύμα της χρηματικής συναλλαγής, αυτή τη δυναστεία του συμφέροντος πάνω από τ' άλλα συναισθήματα, και κανονίζουν τη ζωή τους και τη ζωή των δικών τους μ' αυτό το μέτρο· έτσι, καταστρέφουν μια ευτυχισμένη ένωση, την ένωση του Αντρέα με τη Ρήνη, ανεπανόρθωτα.

Η αγνότερη μορφή του πεζογραφήματος είναι η Ρήνη, που υπομένει τη δυστυχία διώχνοντας τον Αντρέα· η Ρήνη θα υποφέρει βέβαια, αλλά δε θα υποκύψει, γιατί πιστεύει σταθερά στην αξία της προσωπικής εργασίας..... Ένωσε πως ο Αντρέας, υποταγμένος στις κοινωνικές προλήψεις της οικογένειάς του, που έπλεξαν γύρω του αδιόρατα δεσμά, δεν είναι άξιος της αγάπης της, και την πνίγει. Με την απόφαση αυτή της Ρήνης και γενικά με το χαρακτήρα της ο Θεοτόκης πάει να εκφράσει μια απολυτρωτική αντίδραση αντίκρου στην υπάρχουσα κοινωνική οργάνωση και στη νοοτροπία που επιβάλλει στα μέλη της. Ο Αντρέας είναι χαρακτήρας πιο σύνθετος, όχι μονοκόμματα διαγραμμαμένος. Πότε είναι ειλικρινά ερωτευμένος και ανιδιοτελής και πότε υπολογιστικός και χρηματοδούλος. Αλλά υπάρχει και η πρόληψη της καλής οικογενειακής του καταγωγής, που του θέτει φραγμούς και τον εμποδίζει να πορευθεί ελεύθερα στη ζωή, σαν τους άλλους, ταπεινότερους, συγχωριανούς του· «δε σε παίρνω στη φτώχεια και στην καταφρόνια», θα πει στη Ρήνη. «Και αχ, (συλλογίζεται εκείνη) δεν έφταιγε ούτε αυτός· δεν ήταν φυσικιά η κακοσύνη μέσα στο στήθι του! Οι περιστάσεις, οι δυστυχίες τον είχαν αλλάξει.» Γενικά κανείς δεν είναι προσωπικά υπεύθυνος για όλη αυτή τη δυστυχία μέσα στο βιβλίο. Όπως γράφει ο Αντρέας Καραντώνης: «Φαίνεται πως ο Θεοτόκης, βαθύτερα ανθρωπιστής, δε θέλει να ρίξει τις ευθύνες επάνω σ' άτομα, μα στις συνθήκες. Καταδικάζει τα σύνολα, καταγγέλλει τη διαφθορά, δείχνει και ζωγραφίζει τα θύματα με μια γενική, αντικειμενική θα λέγαμε, συμπάθεια. Δεν είναι χωριστά σκληρός, με κανένα». Φταίει η κοινωνία και η οργάνωση της, φταίει η ανισότητα στην κατανομή του πλούτου, φταίει η υπερτίμηση της αξίας του χρήματος. «Ανάθεμα τα τα τάλλαρα!» θα πουν και θα επαναλάβουν με τη σειρά τους όλα σχεδόν τα πρόσωπα του βιβλίου, ο Αντρέας, η Ρήνη, η σίορα Επιστήμη και ο άντρας της, ο αγαθός και άβουλος Τρίνκουλος, όμως είναι πια αργά· το χρήμα έχει ήδη ασκήσει τη διαβρωτική επίδραση του, Όταν ήταν καιρός αυτά τα ίδια τα πρόσωπα δε μπόρεσαν να ξεφύγουν από την κυριαρχία του· έτσι, η φράση αυτή δε μένει παρά σα μια δραματική επωδός μέσα στο πεζογράφημα, που δυναμώνει την αίσθηση της πίκρας και της αδικίας. Και το δράμα στην ουσία του είναι αυτό: όλοι να υποφέρουν και κανείς τους να μην είναι προσωπικά υπεύθυνος. Οι δραματικές σκηνές και οι δραματικές συγκρούσεις, όπως π.χ. εκείνη όπου η σίορα Επιστήμη τρέχει έξαλλη να προλάβει την απαγωγή της κόρης της κι εκείνη όπου η ίδια αποπειράται να μαχαιρώσει τον Αντρέα, που αφθονούν στις σελίδες του βιβλίου συμβαίνουν βέβαια ανάμεσα στα πρόσωπα· όμως δε μπορούσε να γίνει διαφορετικά. Οι άνθρωποι για το Θεοτόκη είναι τα μοιραία, ανεύθυνα, θύματα ενός κοινωνικού συστήματος που βασίζεται στην αδικία. Ωστόσο, παρά τη

δραματικότητα, τη δυστυχία και τη ζωντανή εικόνα της κοινωνικής αδικίας, «*Η τιμή και το χρήμα*» ως πεζογράφημα δεν έχει το βάρος, τη σκυθρωπότητα ή την αλυγισία των επόμενων έργων του συγγραφέα· μια απλότητα στην αφήγηση, μια γραφικότητα και μια δροσιά εδώ κι εκεί έρχονται ν' απαλύνουν το γενικό καταθλιπτικό τόνο του βιβλίου. (αποσπάσματα από: Απ.Σαχίνη, *Το Νεοελληνικό Μυθιστόρημα*, Αθήνα 1975).

Β. Το κείμενο σημασιοδοτεί και τα σύγχρονα κοινωνικά φαινόμενα, αφού το χρήμα στην καπιταλιστική οργάνωση της κοινωνίας εξακολουθεί να διαστρεβλώνει τις αξίες και τις ανθρώπινες σχέσεις.... Πέρα από αυτό όμως η συγκεκριμένη νουβέλα αποτελεί και για τα σημερινά δεδομένα έναν ύμνο στην αγωνιστικότητα και το ήθος των γυναικών. Είναι ίσως η πιο προωθημένη, αν και τόσο πρώιμη, για την ελληνική πραγματικότητα, λογοτεχνική αντιμετώπιση του γυναικείου κοινωνικού προβλήματος. Τα βασικά πρόσωπα είναι αποκλειστικά οι δύο γυναίκες. Αντίθετα οι άντρες απεικονίζονται παραδομένοι είτε στις ανθρώπινες αδυναμίες είτε στις κοινωνικές προκαταλήψεις και ανίκανοι να σπάσουν τα δεσμά τους.

Δυο δυνάμεις συγκρούονται εδώ: το χρήμα και η ηθική φύση του ανθρώπου. Το χρήμα έχει υποκαταστήσει τις αξίες της ζωής, όπως είναι ο έρωτας και οι τίμιες ανθρώπινες σχέσεις. Από την τελική στάση της νεαρής ηρωίδας θυσιάζεται ο έρωτας και καταξιώνεται η ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Θυσία όχι ελάχιστη, αφού η αγάπη είναι αξία ζωής, είναι η ίδια πηγή της ζωής. Η νίκη της Ρήνης είναι νίκη σε ηθικό επίπεδο, είναι νίκη ιδανική. Στην τελική έκβαση του απλού μύθου η φύση υποκαθίσταται από την ηθική. Η νεαρή ηρωίδα, κερδίζοντας την κοινωνική της απελευθέρωση με την αποπομπή του Αντρέα και την έξοδο της στην εργασία, χάνει τη χαρά της ζωής, Η απελευθέρωση της είναι εσωτερική. ...

Εδώ νομίζω ότι διαφοροποιείται η θέση του Θεοτόκη από το γενικό πλαίσιο των θεωρητικών και πολιτικών ιδεών της εποχής του: στο δίλημμα. Πρόκειται για ένα δίλημμα στο βάθος ελληνικό. Το βλέπουμε π.χ. στην Αντιγόνη, στη στάση του Σωκράτη στο δικαστήριο, στο Σολωμό των «Ελευθέρων πολιορκημένων», στην ποίηση του Καβάφη, αλλά και στη μεταγενέστερη λογοτεχνία μας. Η ηθική αρχή που διατρέχει όλο το διήγημα έχει τις ρίζες της στο Σολωμό, είναι η συνέχεια του διδάγματος του. Στο πρόσωπο της Ρήνης προβάλλεται μια μορφή ιδανική. Στο σημείο αυτό ακριβώς το κείμενο ξεπερνά την επικαιρότητα της βασικής προβληματικής του.

Ας δούμε όμως λίγο και την τεχνική του. Η προβληματική του διηγήματος παρουσιάζεται με την αναγκαιότητα ενός συλλογισμού. Αυτό φαίνεται και στη σύλληψη και στην εκτέλεση του σχεδίου. Ο προσεχτικός αναγνώστης παρατηρεί μια αυστηρή αλληλουχία των καταστάσεων από την αρχή του διηγήματος ως την τελική του λύση. Οι συγκρούσεις προοιωνίζονται με μια αυστηρή οικονομία μέσα από τη διαγραφή των βασικών ιδιοτήτων των χαρακτήρων. Με την εξέλιξη του απλού μύθου οι χαρακτήρες ωριμάζουν καθώς βιώνουν την καταλυτική εμπειρία των γεγονότων, διατηρώντας όμως στο βάθος της καρδιάς τους τη φυσική τους αγαθότητα. Τα βασικά πρόσωπα συνειδητοποιούν ως ένα σημείο, έστω και με αφελή τρόπο, ότι οι κοινωνικοί θεσμοί, όπως το χρήμα, είναι η αιτία της δυστυχίας τους.

Ο Θεοτόκης χρησιμοποιεί μια πειστική, ρεαλιστική μέθοδο στην αφήγηση του. Η έκταση των αφηγηματικών μερών είναι περιορισμένη, ενώ εντυπωσιακή παρουσιάζεται η εκμετάλλευση του εσωτερικού μονολόγου και των διαλόγων. Με τις τεχνικές αυτές ενισχύεται η παραστατικότητα και η θεατρικότητα των διαφόρων επεισοδίων του διηγήματος. Εξάλλου η έντονη χρήση της ιδιωματικής γλώσσας και στα αφηγηματικά και στα διαλογικά μέρη χαρίζει στο διήγημα φυσικότητα και πειστικότητα. Από τους μονολόγους επίσης με τις χαρακτηριστικές λεπτομέρειες, που λειτουργούν ως ντοκουμέντα, για την αποκάλυψη και την προβολή των βασικών ιδιοτήτων των χαρακτήρων, φαίνεται ως πιο εντυπωσιακό βαθμό ο Θεοτόκης είχε κατακτήσει τη ρεαλιστική και τη νατουραλιστική μέθοδο γραφής.

Τέλος πρέπει να σημειώσουμε την απουσία κάθε περίπλοκης τεχνικής, την ομαλή εξέλιξη του αφηγηματικού χρόνου χωρίς περίτεχνες αναδρομές και επανασυνδέσεις. Τα απλά και σοφά εκφραστικά αυτά μέσα ανταποκρίνονται και στην απλότητα της ιστορίας και στον ιδεολογικό προβληματισμό του συγγραφέα, αλλά συνάμα αποκαλύπτουν και μια ισχυρή καλλιτεχνική βούληση. Η πεζογραφία του Θεοτόκη πολλά θα είχε να διδάξει στους νεότερους. (αποσπάσματα από: Γ. Δ. Παγανού, *Περ. Διαβάζω* 22, 1984).

Η τιμή και το χρήμα

Διδακτικές επισημάνσεις (από το βιβλίο του καθηγητή)

- Να αξιοποιηθεί το εισαγωγικό σημείωμα του βιβλίου για να προσεγγιστεί το ιδεολογικό υπόβαθρο του Θεοτόκη και να επισημανθεί η συνεισφορά του στο κοινωνικό μυθιστόρημα.
- Να επισημανθεί και να συζητηθεί ο κοινωνικός προβληματισμός που αναδύεται μέσα από το έργο. Η συζήτηση καλό είναι να κινηθεί γύρω από τους άξονες: σχέση ανθρώπου και κοινωνίας, σχέση ανθρώπου

και χρήματος, θέση της γυναίκας, ανδρικοί και γυναικείοι ρόλοι, διαμόρφωση των χαρακτήρων ανάλογα με την κοινωνική τους προέλευση.

- Να αναλυθούν οι συγκρούσεις των βασικών χαρακτήρων με την καθημερινή κοινωνική πραγματικότητα. Να συζητηθεί ο τρόπος που προοιωνίζονται οι συγκρούσεις μέσα από τη διαγραφή των ιδιοτήτων των χαρακτήρων.
- Να επισημανθεί η εσωτερική ένταση και η υποδειγματική τεχνική της σκηνης στην οποία παζαρεύεται η προίκα της Ρήνης. Να προσεχθεί το σχήμα που ακολουθεί ο συγγραφέας στην οργάνωση της κάθε σκηνης-επεισοδίου: χρόνος, σκηνικό, πρόσωπα, γεγονός, τελική κατάσταση-σχόλιο.
- Να εντοπιστεί και να συζητηθεί το δίλημμα της ηρωίδας που καλείται να επιλέξει ανάμεσα στον έρωτα και την ηθική στάση, καθώς και το τι σημασιοδοτεί τελικά η επιλογή της.
- Να συζητηθεί η τελική έκβαση: η κοινωνική και ηθική απελευθέρωση της νεαρής ηρωίδας και ο θρίαμβος της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας σε αντιδιαστολή με την υποταγή και την εξαχρείωση.
- Να προσεχθεί και να τονιστεί η διακριτική και περιορισμένη παρουσία του αφηγητή, που εστιάζει κυρίως στον εσωτερικό κόσμο των ηρώων και στις συγκρούσεις τους, σαν να μετέχει και ο ίδιος, μολονότι τυπικά είναι ετεροδιηγητικός και μιλάει σε τρίτο πρόσωπο.
- Να σχολιαστεί η ομαλή, χωρίς περίπλοκες αναδρομές, εξέλιξη του αφηγηματικού χρόνου. Να επισημανθούν και να ερμηνευτούν οι παύσεις και οι παραλείψεις.
- Να συζητηθούν οι αφηγηματικοί τρόποι, κυρίως ο διάλογος και ο εσωτερικός μονόλογος, με τους οποίους ο Θεοτόκης κατορθώνει να προσδώσει παραστατικότητα και θεατρικότητα στις διάφορες σκηνές-επεισόδια του διηγήματος.
- Να σχολιαστούν, εκτός από τα προαναφερθέντα, τα στοιχεία που συμβάλλουν στη ρεαλιστική αναπαράσταση των καταστάσεων που βιώνουν οι ήρωες (όπως π.χ. η ιδιωματική γλώσσα, η συμπεριφορά των ηρώων, η λεπτομερής περιγραφή των ιδιοτήτων τους κ.ά.).

Συμπληρωματικές ερωτήσεις

- Να σχολιάσετε τον τίτλο του αφηγήματος σε σχέση με το περιεχόμενό του, με την πλοκή και με τη στάση των ηρώων.
- Να περιγράψετε τις δυο γυναικείες μορφές που κυριαρχούν στο αφήγημα, να εντοπίσετε ομοιότητες και διαφορές μεταξύ τους.
- Ποια είναι η θέση και ο ρόλος του γέροντα Τρίνκουλου;
- Να εντοπίσετε τα χαρακτηριστικά της κερκυραϊκής κοινωνίας των αρχών του 19ου αιώνα, όπως αναδεικνύονται μέσα από το κείμενο.

Παράλληλα κείμενα

α) Αλ. Παπαδιαμάντη, Πατέρα στο σπίτι, στον ίδιο τόμο των Κ.Ν.Λ.

β) Μπορεί να δοθεί το παρακάτω απόσπασμα από την Αντιγόνη του Σοφοκλή μαζί με την κριτική προσέγγιση του Γ.Δ. Παγανού (βλ. παραπάνω) και να ζητηθεί από τους μαθητές να αναπτύξουν τις απόψεις τους γύρω από το αν οι δύο ηρωίδες αποτελούν μορφές-σύμβολα με διαχρονική αξία, μορφές που αντιμετώπισαν ηθικό δίλημμα και επέλεξαν να υιοθετήσουν στάση σύμφωνη με τις ηθικές αξίες της τιμής, της αξιοπρέπειας.

Κρέοντας: Και τώρα για λέγε μου εσύ, χωρίς πολλά πολλά, με συντομία. Το 'ξερες πως έχει βγει πρόσταγμα που απαγορεύει τα όσα έκανες;

Αντιγόνη: Το 'ξερα. Πώς θα μπορούσα να μην το 'ξερα. Ήταν γνωστό σε όλους.

Κρέοντας: Και όμως τόλμησες να παραβείς αυτούς εδώ τους νόμους;

Αντιγόνη: Ναι, γιατί δε μου 'δωσε ο Δίας εμένα τέτοιες προσταγές ούτε κι η Δίκη που συγκατοικεί με τους θεούς του κάτω κόσμου όρισε στους ανθρώπους τέτοιους νόμους. Κι ούτε που φαντάστηκα πως τα δικά σου τα προστάγματα έχουνε τόση δύναμη που να μπορείς θνητός εσύ να ξεπερνάς τους άγραφους και τους απαρασάλευτους νόμους των θεών, γιατί αυτοί δεν είναι μονάχα του σήμερα ή του χτες μα ήταν από πάντα και μας επαραδόθηκαν από αρχή και από παλαιά και κανείς ποτέ δε βρήκε πότε φάνηκαν. Για το χατήρι αυτών των νόμων δεν έμελλε εγώ να φοβηθώ τη σκέψη ενός ανθρώπου και να σταθώ μπροστά στο δικαστήριο των θεών.

(Σοφοκλέους, Αντιγόνη, μετάφραση Ν. Παναγιωτόπουλος, 1992, Αθήνα: Η Νέα Σκηνή, σελ. 55-56)

ΒΑΣΙΚΑ ΣΗΜΕΙΑ

από τις ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ του Κ. Μάντη

- Η αφήγηση στο κείμενο αυτό δίνεται τριτοπρόσωπα από έναν μη δραματοποιημένο (απρόσωπο) αφηγητή. Η αφήγηση, επομένως, γίνεται χωρίς εστίαση από έναν παντογνώστη αφηγητή.
- Το έργο του Θεοτόκη μπορεί να θεωρηθεί νατουραλιστικό υπό την έννοια ότι ο συγγραφέας τείνει σε μια μιμητική απεικόνιση της πραγματικότητας και επιλέγει κοινά θέματα από την καθημερινή ζωή. Επιπλέον, ο συγγραφέας μελετά την ηθική συμπεριφορά των προσώπων, για να δείξει ότι είναι δέσμιοι εξωτερικών δυνάμεων και εσωτερικών παρορμήσεων. Οι εξωτερικές δυνάμεις, εδώ η ανάγκη των ηρώων να

διατηρήσουν την τιμή τους, αλλά και η κυριαρχία του χρήματος, περιορίζουν την ελευθερία τους. Ο Θεοτόκης επιλέγει στο έργο αυτό να παρουσιάσει τη ζωή των φτωχών ανθρώπων και τις σκληρές επιπτώσεις που έχουν στη ζωή τους η οικονομική ανέχεια, καθώς και η σπίλωση της τιμής τους.

- Η απεικόνιση της πραγματικότητας, όπως και η επιλογή κοινών θεμάτων, αποτελούν παράλληλα και στοιχεία ρεαλισμού. Ο ρεαλισμός, άλλωστε, του έργου αυτού, διαφαίνεται και από την τάση του συγγραφέα προς την αντικειμενικότητα αλλά και από την πρόθεσή του να αφήνει τα γεγονότα να μιλούν μόνα τους, χωρίς αξιολογικές κρίσεις από τη μεριά του αφηγητή.
- Ένας από τους αφηγηματικούς τρόπους που συμβάλλουν στην αντικειμενική και ρεαλιστική αποτύπωση των γεγονότων αλλά και των συναισθημάτων των ηρώων, είναι ο διάλογος. Ο συγγραφέας επιλέγει να εμπλουτίσει το κείμενό του με πολλά διαλογικά μέρη, ώστε κάθε ήρωας να έχει την ευκαιρία να διατυπώσει τις σκέψεις του και να δώσει έτσι το στίγμα της προσωπικότητάς του.
- Το κείμενο του Θεοτόκη μπορεί να θεωρηθεί επίσης κοινωνικό, μιας και πραγματεύεται σε μεγάλο βαθμό τις συνθήκες που επικρατούν σε μια μικρή κοινωνία, τις σχέσεις μεταξύ των κοινωνικών τάξεων, αλλά και τις επιδράσεις που έχει στη διαβίωση των πολιτών η οικονομική στενότητα. Η κοινωνική αδικία, η ύπαρξη ευκατάστατων και φτωχών, όπως και η ύπαρξη ευνοημένων και αδικημένων πολιτών, αποτελούν βασικά στοιχεία του κειμένου.
- Ο συγγραφέας, επίσης, παρουσιάζει σημαντικές ψυχογραφικές ικανότητες, κατορθώνοντας να παρουσιάσει με πληρότητα τόσο τις ψυχολογικές διακυμάνσεις των ηρώων του όσο και την ιδιαίτερη ψυχουσύνθεσή τους. Τα συναισθήματα, για παράδειγμα, της Ρήνης θα τονιστούν από την πρώτη στιγμή, με το συγγραφέα να παρακολουθεί την πάλη του έρωτά της για τον Ανδρέα με την ανάγκη της να διαφυλάξει την αξιοπρέπειά της.
- Κεντρική θεματική του κειμένου είναι ο εγκλωβισμός των ηρώων στις απαιτήσεις που εγείρει η τιμή τους (προσωπική και οικογενειακή) καθώς και στις ανάγκες τους για τη διασφάλιση χρημάτων. Ο εγκλωβισμός αυτός παρασύρει τους ήρωες σε λανθασμένες επιλογές, εκμηδενίζει τη δυνατότητά τους να ευτυχίσουν και φανερώνει τη σκληρότητα της ζωής των φτωχών ανθρώπων.
- Το μόνο πρόσωπο που θα κερδίσει την ελευθερία του και θα ξεφύγει από τους περιορισμούς της τιμής και του χρήματος είναι η Ρήνη. Η νεαρή ηρωίδα θα θυσιάσει, όχι μόνο την τιμή της, αλλά και την αγάπη της, προκειμένου να διασφαλίσει την προσωπική της ελευθερία. Η Ρήνη δε θα δεχτεί να γίνει η αγάπη της αντικείμενο συναλλαγής, ούτε θα αφήσει την εγκυμοσύνη της να τη δεσμεύσει σ' έναν γάμο που εξαγοράστηκε με τα χρήματα της μητέρας της. Θα προτιμήσει να ζήσει μακριά από τους δικούς της, χωρίς το σεβασμό της τοπικής κοινωνίας, αλλά τουλάχιστον ελεύθερη.

Κωνσταντίνος Θεοτόκης «Η τιμή και το χρήμα» (ερωτήσεις)

από τις **ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ** του Κ. Μάντη

Ποια γενικότερη εικόνα για την εποχή, στην οποία αναφέρεται το διήγημα, σχηματίζουμε από τη μελέτη των δύο πρώτων αποσπασμάτων;

Το διήγημα του Θεοτόκη μας παρουσιάζει με ρεαλιστικό τρόπο τις συνθήκες διαβίωσης των κατοίκων της χώρας, λίγα χρόνια πριν από τους Βαλκανικούς πολέμους, όταν πρωθυπουργός της χώρας ήταν ο Γεώργιος Θεοτόκης. Παρά τις αναγνωρισμένες αρετές του πρωθυπουργού Θεοτόκη και παρά το γενικότερο έργο του για την ανοικοδόμηση του ελληνικού κράτους, οι δυσκολίες για τους απλούς πολίτες και τα εγγενή προβλήματα διαφθοράς της ελληνικής κοινωνίας, δεσπάζουν, δημιουργώντας ιδιαίτερες πιεστικές καταστάσεις για τους Έλληνες της εποχής.

Ήδη από το εισαγωγικό απόσπασμα του διηγήματος ο συγγραφέας μας παρουσιάζει μία από τις κεντρικές ηρωίδες του έργου, τη σίορα Επιστήμη, η οποία προκειμένου να διασφαλίσει την προίκα για τα κορίτσια της, εργάζεται σκληρά και καταφεύγει ακόμη και σε αθέμιτες ενέργειες -κρύβει τα προϊόντα των λαθρεμπόρων στο σπίτι της-, ενώ έχει να αντιμετωπίσει και τον αλκοολικό σύζυγό της, ο οποίος έχει καταφύγει στο ποτό μη έχοντας τη δύναμη να αντιμετωπίσει τις σκληρές απαιτήσεις της φτωχικής ζωής του. Παράλληλα, ο συγγραφέας εισάγει στο αρχικό τμήμα του διηγήματος και τον Αντρέα, γόνου ξεπεσμένης πλέον αριστοκρατικής οικογένειας, που αναγκάζεται να καταφύγει στο λαθρεμπόριο ζάχαρης για να σώσει το σπίτι του από την αναπόφευκτη κατάσχεσή του λόγω οικονομικών οφειλών. Τόσο η σίορα Επιστήμη όσο και ο Αντρέας αποτελούν πρόσωπα ενδεικτικά μιας κοινωνίας που μαστίζεται από την οικονομική εξαθλίωση.

Όπως, άλλωστε, γίνεται σαφές κι από το δεύτερο απόσπασμα του κειμένου, η παθογένεια της τότε ελληνικής κοινωνίας είχε προχωρήσει σε τέτοιο βαθμό ώστε οι πολίτες της Κέρκυρας να υπολογίζουν την ψήφο τους στις εκλογές όχι με βάση το έργο της κυβέρνησης, αλλά με βάση το κατά πόσο ικανοποιήθηκαν οι προσωπικές τους επιδιώξεις, τα «ρουσφέτια» τους. Η διαφθορά αυτή των πολιτικών πραγμάτων της χώρας, υποδηλώνει την αδυναμία της κοινωνίας να συμπράξει για χάρη του γενικότερου οφέλους και πηγάζει βέβαια από την οικονομική ανέχεια που χαρακτήριζε τη ζωή των περισσότερων πολιτών. Η Ελλάδα αδυνατούσε να

διασφαλίσει συνολικά για τους πολίτες της την απαιτούμενη ευημερία κι αυτό τους ωθούσε σε μια ατομικιστική προσπάθεια για να διασώσει ο καθένας την οικογένειά του, έστω κι αν αυτό γινόταν με αθέμιτα μέσα, έστω κι αν με αυτό τον τρόπο έβλαπταν τα συμφέροντα του συνόλου.

Ακόμη και σε προσωπικό επίπεδο οι άνθρωποι αναγκάζονταν να προχωρήσουν σε επώδυνους συμβιβασμούς, όπως ο Αντρέας που, παρά τα συναισθήματά του για την Ειρήνη, σκέφτεται μήπως θα έπρεπε να παντρευτεί μια πλούσια κοπέλα που δεν αγαπά, μόνο και μόνο για να πάρει τα χρήματα της προίκας και να διασώσει έτσι την περιουσία και το όνομα της οικογένειάς του. Διαπιστώνουμε, επομένως, πως η άσχημη οικονομική κατάσταση της χώρας, αναγκάζει τους πολίτες να θυσιάζουν τόσο τις ηθικές τους αρχές (παράνομες εμπορικές δραστηριότητες, ρουσφέτια) όσο και τα συναισθήματά τους (γάμοι συμφέροντος).

Ο τίτλος του διηγήματος είναι Η Τιμή και το Χρήμα. Οι δυο αυτές αξίες (τιμή- χρήμα) επηρεάζουν τη σίόρα Επιστήμη και τον Αντρέα στις πράξεις τους; Να δικαιολογήσετε την απάντησή σας.

Η τιμή και το χρήμα αποτελούν ουσιαστικά τις αξίες που καθοδηγούν τις πράξεις των ηρώων του διηγήματος, σε τέτοιο βαθμό μάλιστα ώστε να θέτουν την αγάπη και τον έρωτα σε δεύτερη μοίρα. Η σίόρα Επιστήμη ανήκοντας σε μια φτωχή οικογένεια γνωρίζει πως η τιμή των κοριτσιών της είναι ό,τι πολυτιμότερο έχουν, καθώς οποιοδήποτε ολίσθημα, οποιαδήποτε πράξη που θα έθετε σε κίνδυνο το καλό τους όνομα μπορούσε να σημάνει την κοινωνική τους καταστροφή και τον πλήρη αποκλεισμό τους από έναν αξιόλογο γάμο. Η σίόρα Επιστήμη γνωρίζει πολύ καλά πως η κοινωνική θέση της οικογένειάς της δεν αφήνει κανένα περιθώριο λάθους στα κορίτσια της, μιας και μόνο μια απλή υπόνοια ανηθικότητας αρκούσε για να στιγματίσει το όνομά τους. Γι' αυτό και όταν η Ειρήνη επιτρέπει στον Αντρέα να μπει στο σπίτι τους, όταν δεν ήταν κανένας από τους γονείς της εκεί, προκαλεί τόση αναστάτωση στη σίόρα Επιστήμη και επί της ουσίας σφραγίζει τη μοίρα της Ειρήνης. Η κλειστή κοινωνία στο Μαντούκι δε χρειάζεται τίποτε περισσότερο για να καταδικάσει την Ειρήνη που τόσο απερίσκεπτα επέτρεψε στον Αντρέα να καταστρέψει την τιμή της. Η σίόρα Επιστήμη γνωρίζει πως η μόνη θεραπεία για το σφάλμα της κόρης της είναι να την παντρεύει με τον Αντρέα, μα δεν είναι διατεθειμένη όμως να δώσει στην κόρη της μεγαλύτερη προίκα από αυτή που της αναλογεί.

Το χρήμα για τη σίόρα Επιστήμη είναι σημαντικό υπό την έννοια πως μόνο αν φανεί πολύ συνετή στα οικονομικά της θα μπορέσει να διασφαλίσει όχι μόνο το μέλλον της Ειρήνης αλλά και των άλλων τριών παιδιών της. Η σίόρα Επιστήμη δεν είναι προσκολλημένη στο χρήμα γιατί το θεωρεί σημαντικό αυτό καθαυτό, αλλά γιατί γνωρίζει πως σε μια φτωχή οικογένεια όπως η δική της που ο πατέρας είναι ένας μέθυσος, κάποιος πρέπει να μεριμνήσει για την οικονομική διασφάλιση των παιδιών. Φροντίζει, επομένως, με σκληρή δουλειά και με παράνομες κάποτε δραστηριότητες να αυξήσει τα χρήματά της, προκειμένου να είναι σε θέση να προικίσει τα κορίτσια της. Όταν, πάντως, βρίσκεται αντιμέτωπη με τις υπερβολικές απαιτήσεις του Αντρέα παραμένει αμετακίνητη στην απόφασή της να φροντίσει εξίσου για όλα της τα παιδιά. Η σίόρα Επιστήμη δε θέλει να δώσει στον Αντρέα τα χίλια τάλαρα που της ζητάει για να παντρευτεί την Ειρήνη, καθώς τότε θα πρέπει να αδικήσει τα άλλα της παιδιά κι αυτό αντιβαίνει τη μητρική αίσθηση δικαιοσύνης. Η επιμονή της, βέβαια, στο να δώσει για προίκα στην Ειρήνη μόνο τα 300 τάλαρα που της αναλογούν, θα παίξει σημαντικό ρόλο στη δυσμενή εξέλιξη των γεγονότων και θα αποτελέσει καταδικαστικό παράγοντα για το μέλλον της νεαρής κοπέλας.

Σε ό,τι αφορά τον Ανδρέα η τιμή αποτελεί μια αξία καθοριστική για τη ζωή του, καθώς προερχόμενος από μια αρχοντική οικογένεια που βρίσκεται πλέον σε δεινή οικονομική θέση, κάνει ό,τι μπορεί -παραβλέπει ακόμη και την αγάπη της Ειρήνης που είναι έτοιμη να θυσιάσει γι' αυτόν- προκειμένου να επανορθώσει το όνομα της οικογένειάς του. Η έννοια της τιμής, βέβαια, για τον Ανδρέα ταυτίζεται με την απόκτηση χρημάτων, μιας και μόνο μέσω αυτών θα μπορέσει να σώσει το σπίτι του και θα επαναφέρει το οικογενειακό όνομα στην πρότερη θέση του. Η επιδίωξη, όμως, των χρημάτων γίνεται από τον Ανδρέα με το λαθρεμπόριο, αλλά και με το επίμονο παζάρεμα για την προίκα της γυναίκας που αγαπά, γεγονός που θέτει σε αμφισβήτηση το πώς αντιλαμβάνεται ο νεαρός αυτός την τιμή. Θέλει, δηλαδή, με κάθε τρόπο να ανακτήσει το καλό όνομα της οικογένειάς του και για να το πετύχει αυτό είναι διατεθειμένος να παρανομήσει, να παζαρέψει για τη γυναίκα που αγαπά ή ακόμη και να πάρει μια άλλη γυναίκα με μεγαλύτερη προίκα, καταλύοντας ουσιαστικά στην πορεία κάθε έννοια πραγματικής τιμής.

Αφού μελετήσετε προσεκτικά τα αποσπάσματα, την εισαγωγή και τις απόψεις του Αγγ. Τερζάκη να απαντήσετε στις ακόλουθες ερωτήσεις:

α) Γιατί νιώθουμε συμπόνια για όλους ανεξαιρέτα τους ήρωες;

β) Που μπορούμε να αποδώσουμε τη συμπεριφορά ορισμένων προσώπων του διηγήματος, η οποία έρχεται σε αντίθεση με τα πραγματικά τους αισθήματα;

α) Ο Κωνσταντίνος Θεοτόκης, μέσω του παντογνώστη αφηγητή του διηγήματος, φροντίζει να παρουσιάσει τις ειδικές συνθήκες που επικρατούν στη ζωή κάθε ήρωα, αιτιολογώντας τόσο τις πράξεις όσο και τις λανθασμένες επιλογές τους, και παράλληλα αποφεύγοντας οποιαδήποτε αξιολογική κρίση απέναντί τους. Οι ήρωες του διηγήματος εμφανίζονται έρμαιοι των άσχημων οικονομικών συνθηκών αλλά και δέσμιοι της κοινωνικής τους θέσης. Ο Αντρέας δεν μπορεί παρά να αγωνιστεί για να σώσει το σπίτι του και το όνομα της οικογένειάς του, όπως και η σιόρα Επιστήμη οφείλει αφενός να υπερασπιστεί την τιμή της κόρης της κι αφετέρου να μεριμνήσει εξίσου για όλα τα παιδιά της. Η Ειρήνη από την άλλη βρίσκεται αντιμέτωπη όχι μόνο με το γεγονός ότι ανήκει σε μια φτωχή οικογένεια, αλλά και με τις ιδιαίτερες απαιτήσεις που είχε η τότε κοινωνία από τις ανύπαντρες κοπέλες. Ο γάμος της εξαρτάται από την έκβαση των διαπραγματεύσεων για την προίκα της και η διατήρηση του καλού της ονόματος από την αποφυγή οποιασδήποτε δημόσιας έκφρασης των συναισθημάτων της.

Οι ήρωες παγιδεύονται σε μια δυσμενή κατάσταση όπου οι προσωπικές τους επιθυμίες αναμετρώνται τόσο με τις υποχρεώσεις τους απέναντι στην κοινωνία όσο και με τις αντίξοες οικονομικές συνθήκες που έρχονται να διαψεύσουν κάθε προσδοκία τους. Ο Αντρέας αδυνατεί να συγκεντρώσει εγκαίρως τα αναγκαία χρήματα παρά τις προσπάθειές του κι αυτό τον ωθεί ενάντια στον ίδιο του την ευτυχία, ενάντια στην αγάπη του για την Ειρήνη, η σιόρα Επιστήμη συνειδητοποιεί πως η επιθυμία της να μην αδικήσει κανένα από τα παιδιά της λειτουργεί ως κατάφωρη αδικία εις βάρος της Ειρήνης και η νεαρή κοπέλα βρίσκεται εν τέλει αντιμέτωπη με την επώδυνη επίγνωση πως τα συναισθήματά της, έρχονται σε δεύτερη μοίρα, μιας και ο αγαπημένος της ενδιαφέρεται πρωτίστως για την οικονομική του διασφάλιση. Όλες αυτές οι συγκρούσεις ανάμεσα στις επιθυμίες των ηρώων και στις υποχρεώσεις τους, θα είχαν φυσικά πολύ διαφορετική έκβαση αν οι οικονομικές συνθήκες ήταν καλύτερες κι αυτό λειτουργεί ως απαλλακτική παράμετρος για κάθε έναν από αυτούς. Ο αναγνώστης αδυνατεί να καταδικάσει τους ήρωες, καθώς αντιλαμβάνεται πως όλοι τους θα είχαν κάνει σωστότερες επιλογές, αν η οικονομική τους κατάσταση το επέτρεπε.

β) Η διάσταση που παρουσιάζεται ανάμεσα στις επιθυμίες των ηρώων και στις πράξεις τους, οφείλεται στο γεγονός ότι οι προτεραιότητές τους ιεραρχούνται όχι με βάση τις προσωπικές τους επιθυμίες αλλά με βάση τις δυσμενείς οικονομικές συνθήκες και τις απαιτήσεις που προκύπτουν από την κοινωνική τους θέση. Ο Αντρέας, για παράδειγμα, ενώ αγαπά την Ειρήνη, αναγκάζεται να παραμερίσει τα συναισθήματά του και να παλέψει πρωτίστως για την οικονομική του διασφάλιση, καθώς κινδυνεύει να χάσει το σπίτι του και ταυτόχρονα να δει το όνομα της οικογένειάς του να ξεπέφτει ακόμη περισσότερο. Για τον Αντρέα είναι σημαντικό να διασώσει πρώτα το σπίτι του και ύστερα να ασχοληθεί με το γάμο του, γιατί διαφορετικά γνωρίζει ότι δεν θα έχει ούτε σπίτι για να εγκαταστήσει τη γυναίκα του αλλά ούτε και αρκετά χρήματα ώστε να τη συντηρεί. Η ταπείνωση που θα προκύψει από την αδυναμία του να εξασφαλίσει στέγη για την αγαπημένη του κι από το ενδεχόμενο να χρειαστεί κι εκείνη να εργαστεί -γεγονός ανήκουστο για ανθρώπους της δικής του κοινωνικής θέσης-, τρομάζει τον Αντρέα και τον ωθεί να πληγώσει τη γυναίκα που αγαπά θέτοντάς τη σε δεύτερη μοίρα και πασχίζοντας για ό,τι εκείνος θεωρεί σημαντικότερο εκείνη τη στιγμή, για την τιμή του και για την οικονομική του διασφάλιση.

Αντιστοίχως, η σιόρα Επιστήμη παρά το γεγονός ότι γνωρίζει πως ο γάμος και η ευτυχία της Ειρήνης εξαρτώνται από την προίκα που θα της δώσει, αναγκάζεται να τηρήσει μια άτεγκτη στάση, καθώς έχει να μεριμνήσει και για τα άλλα παιδιά της. Η στάση της σιόρας Επιστήμης δεν οφείλεται στην αγάπη της για το χρήμα ή στην αδιαφορία της για το μέλλον της κόρης της, αλλά στην επίγνωση ότι τα χρήματα που της ζητά ο Αντρέας τα μάζεψε με σκληρή δουλειά και πως δεν θα της είναι εύκολο να συγκεντρώσει ξανά χρήματα για τις άλλες της κόρες. Μια υπέρμετρα μεγάλη προίκα για την Ειρήνη σημαίνει αυτόματα μικρότερη προίκα για τις αδερφές της κι αυτό στα μάτια μιας μητέρας αποτελεί αδικία, την οποία προτιμά να αποφύγει. Όταν, βέβαια, διαπιστώνει ότι ο Αντρέας έχει αφήσει την έγκυο κόρη της μόνη της και αρνείται να την παντρευτεί, θα καταφύγει σε ακραίες συμπεριφορές, μαχαιρώνοντας αρχικά τον νεαρό και ύστερα παραχωρώντας του όλες της τις οικονομίες, μα τότε θα είναι αργά.

Η Ρήνη δεν είχε ποτέ διακυμάνσεις στην αγάπη της. Στο τέλος όμως τη θυσιάζει. Γιατί;

Η Ειρήνη από την πρώτη συνειδητοποίηση των συναισθημάτων της για τον Αντρέα παραμένει σταθερά αφοσιωμένη στον αγαπημένο της και δεν θεωρεί πως υπάρχει τίποτα που να τους εμποδίζει να ζήσουν μαζί. Η Ειρήνη το διατυπώνει ξανά και ξανά «Δουλευταδες και οι δυο, ποιον έχουμε ανάγκη;», είναι έτοιμη να δουλέψει και δεν συμμαρτίζεται τις ανησυχίες του Αντρέα σχετικά με την κοινωνική του θέση και τα σχόλια των άλλων σε περίπτωση που χρειαστεί να βγει κι εκείνη στο μεροκάματο. Σε αντίθεση με τον Αντρέα που θέλει πρώτα να σώσει το σπίτι του από την κατάσχεση και να εξασφαλίσει αρκετά χρήματα, ώστε να μπορεί να φροντίσει την Ειρήνη όπως της πρέπει και όπως αρμόζει σε μια οικογένεια με το όνομά του, η Ειρήνη δεν

υπολογίζει τίποτε από αυτά. Είναι βέβαιη πως με τη δουλειά τους μπορούν να στήσουν το σπίτι τους από την αρχή, χωρίς να χρειάζεται να παρακαλούν τη μητέρα της ή οποιονδήποτε άλλον.

Η αγάπη της παραμένει αγνή και σταθερή καθόλη τη διάρκεια της περιπετειώδους διαπραγμάτευσης για την προίκα, αλλά όταν βλέπει την επιμονή με την οποία ο Αντρέας πιέζει τη μητέρα της για τα χρήματα και ιδίως όταν εκείνος την εγκαταλείπει μόνη της στο σπίτι για να φύγει με το ψαράδικο, αδιαφορώντας για την εγκυμοσύνη της και λέγοντάς της πως αν θέλει να παντρευτούν θα πρέπει να πείσει τη μητέρα της να του δώσει τα χρήματα «Κάμε, α θέλεις, τη μάνα σου να τα δώσει.», η κοπέλα νιώθει πως δεν θέλει να την αγαπούν υπό προϋποθέσεις –και μάλιστα οικονομικές. Η Ειρήνη είναι η μόνη που δεν υπολογίζει ούτε κοινωνικές δεσμεύσεις ούτε οικονομικές, είναι η μόνη που αγαπά χωρίς να ζητά κάποιο αντάλλαγμα, γι' αυτό κι όταν αντιλαμβάνεται ότι ο Αντρέας είναι διατεθειμένος να την παντρευτεί μόνο αν λάβει την προίκα που ζητά, επιλέγει να τον εγκαταλείψει και να μεγαλώσει μόνη της το παιδί της. Η κοπέλα προτιμά να δουλέψει και να ορίσει η ίδια τη μοίρα της παρά να γίνει αντικείμενο οικονομικής συναλλαγής και μάλιστα από τον άνθρωπο για την αγάπη του οποίου θυσίασε την τιμή και το μέλλον της.

Το τρίτο απόσπασμα χαρακτηρίζεται από μια κυμαινόμενη δραματική ένταση. Να την παρακολουθήσετε α) στον τρόπο με τον οποίο αντιδρούν, απ' την αρχή ως το τέλος, οι πρωταγωνιστές β) στο ρόλο που παίζει ο διάλογος.

α) Η σίόρα Επιστήμη αναστατωμένη από την είδηση ότι ο Αντρέας έχει μπει στο σπίτι της χωρίς αυτή ή ο άντρας της να βρίσκονται εκεί, σπεύδει να διαπιστώσει αν η πληροφορία ευσταθεί. Όταν πράγματι βρίσκει τον Αντρέα μόνο του με την Ειρήνη, αντιλαμβάνεται πως η τιμή της κόρης της έχει πια χαθεί. Η πρώτη της αντίδραση, επομένως, είναι να ζητήσει το λόγο από τον νεαρό που με τόση απερίσκεψια σπύλωσε το όνομα του παιδιού της. Καθώς παρουσιάζει στον Αντρέα το τετελεσμένο της ντροπής που προκάλεσε στο σπίτι της λυγίζει και ξεσπά σε κλάματα, μιας και γνωρίζει πολύ καλά πως τώρα πια η κόρη της δεν έχει ελπίδα να φτιάξει τη ζωή της. Η διαβεβαίωση, βέβαια, του Αντρέα ότι σκοπεύει να παντρευτεί την κοπέλα, της παρέχει ανακούφιση, καθώς αυτός ο γάμος είναι ουσιαστικά η μόνη τίμια διαφυγή από μια τέτοια κατάσταση. Η ανακούφισή της όμως είναι παροδική, μιας και σύντομα αντιλαμβάνεται πως ο νεαρός δεν είναι διατεθειμένος να πράξει ως οφείλει και να πάρει την κόρη της αν δεν λάβει την προίκα που ζητά. Η σίόρα Επιστήμη αγανακτεί με τις απαιτήσεις του Αντρέα, αφού θεωρεί ότι η τίμια στάση από τη μεριά του είναι να αποκαταστήσει την κοπέλα που μόλις εξέθεσε στην τοπική κοινωνία, χωρίς να περιμένει κάποιο οικονομικό αντάλλαγμα. Η επιμονή, όμως, του Αντρέα στο θέμα της προίκας την εξοργίζει και την ωθεί να καταραστεί τον νεαρό που της προκάλεσε τέτοια στεναχώρια. Η σίόρα Επιστήμη βλέποντας την απροθυμία του Αντρέα να πράξει το σωστό, θα πέσει σε μια καρέκλα και θα αρχίσει να κλαίει πικρά, αναλογιζόμενη το μέγεθος της συμφοράς που τη βρήκε. Προτιμά, άλλωστε, να κλείσει την κόρη της σε μοναστήρι παρά να αδικήσει τα άλλα της παιδιά δίνοντας στον Αντρέα μια δυσανάλογα μεγάλη προίκα. Η σιωπή είναι η μόνη καταφυγή για την πληγωμένη μητέρα που βλέπει το μέλλον του παιδιού της να σφραγίζεται τόσο άδικα από την απερίσκεψια ενός άντρα που προφανώς δεν είναι σε θέση να αναλάβει την ευθύνη των πράξεών του.

Από τη μεριά του Αντρέα η ντροπή που αισθάνεται αρχικά απέναντι στη σίόρα Επιστήμη και η δήλωση του ότι είναι πρόθυμος να επανορθώσει το λάθος του και να παντρευτεί ακόμη κι εκείνη τη στιγμή την Ειρήνη, δεν τον αποτρέπουν από το να θέσει το θέμα της προίκας και μάλιστα να επιμείνει σε αυτό. Αν και αναγνωρίζει ότι με τις πράξεις του ατίμασε την κοπέλα, εντούτοις δεν σκοπεύει να προχωρήσει στο γάμο αν δεν πάρει τα χρήματα που ζητά. Η αρνητική στάση της σίόρας Επιστήμης του προκαλεί στεναχώρια και του φέρνει δάκρυα, αλλά παρά τον πόνο που αισθάνεται δηλώνει πως δεν είναι διατεθειμένος να παντρευτεί την Ειρήνη, αν είναι να την οδηγήσει στη φτώχεια και την καταφρόνια. Όταν, μάλιστα, διαπιστώνει πως η σίόρα Επιστήμη μένει ανυποχώρητη στην άρνησή της να του δώσει την προίκα που της ζητά, φεύγει βιαστικά αφού πρώτα δίνει στην Ειρήνη την υπόσχεση πως θα την παντρευτεί. Υπόσχεση, βέβαια, που σύντομα θα δοκιμαστεί και θα βρεθεί χωρίς αντίκρισμα.

Η Ειρήνη από την πρώτη στιγμή που βλέπει τη μητέρα της ξεσπά σε δάκρυα, καθώς γνωρίζει πως εξέθεσε τον εαυτό της και πως ο μόνος τρόπος να γλιτώσει από την ατιμία είναι να δεχτεί ο Αντρέας να την παντρευτεί. Η Ειρήνη κατά τη διάρκεια αυτής της έντονης σκηνής διχάζεται ανάμεσα στα δύο αγαπημένα της πρόσωπα. Από τη μία είναι έτοιμη να συμφωνήσει με την άποψη της μητέρας της ότι οι δύο νέοι με την εργατικότητά τους μπορούν να φτιάξουν τη ζωή τους, χωρίς να χρειάζονται τα χρήματα της προίκας κι από την άλλη κατανοεί την ανάγκη του Αντρέα να σώσει το σπίτι του. Η Ειρήνη είναι η μόνη που θέτει πάνω από όλα την αγάπη της και δεν ενδιαφέρεται για τίποτε άλλο, άλλωστε νιώθει πως είναι απολύτως ικανή να δουλέψει και να δημιουργήσει μια ευτυχισμένη οικογένεια με τον Αντρέα. Καθώς, βέβαια, έρχεται αντιμέτωπη με την ανυποχώρητη στάση τόσο της μητέρας της όσο και του Αντρέα, θα πάρει το μέρος του αγαπημένου της, παρακαλώντας αρχικά της μητέρα της να υποχωρήσει στις απαιτήσεις του Αντρέα και στη συνέχεια,

βλέποντας πως η μητέρα της δεν κάμπτεται, θα οδηγηθεί σ' ένα οργισμένο ξέσπασμα εναντίον της: «Εσύ, μάνα, κι όχι ο Αντρέας, εσύ με παίρνεις στο λαιμό σου για λίγα λεφτά!»

β) Η δραματική ένταση της σκηνής αυτής ενισχύεται μέσω του διαλόγου των προσώπων, καθώς γίνεται αμέσως σαφές ότι οι ήρωες της ιστορίας έχουν διαμετρικά αντίθετες επιθυμίες κι αυτό οδηγεί στη μεταξύ τους σύγκρουση. Το αδιέξοδο στο οποίο φτάνουν η σιόρα Επιστήμη και ο Αντρέας γίνεται από νωρίς αντιληπτό εφόσον κανένας από τους δύο δεν είναι διατεθειμένος να αποδεχτεί τη θέση του άλλου και να κάνει κάποια υποχώρηση. Οι απόψεις τους είναι ξεκάθαρες και απόλυτες, γεγονός που αποκτά ακόμη πιο δραματική διάσταση μέσα από τον αντίκτυπο που έχει η άτεγκτη στάση τους στην Ειρήνη. Η νεαρή κοπέλα που μόλις θυσίασε την τιμή της για χάρη του αγαπημένου της και που δεν έχει κανένα ενδιαφέρον για τα χρήματα της προίκας, βρίσκεται παγιδευμένη σ' αυτή τη σύγκρουση που υπαγορεύεται από τη δεσπόζουσα θέση που έχει η τιμή και το χρήμα στη ζωή του Αντρέα αλλά και στη ζωή της μητέρας της. Ο διάλογος των δύο κεντρικών προσώπων -του Αντρέα και της σιόρας Επιστήμης- θα οδηγηθεί σε μια επώδυνη σιωπή που θα προκαλέσει πόνο και οργή στην Ειρήνη, το ξέσπασμα της οποίας θα αποτελέσει και το ουσιαστικό κλείσιμο αυτού του δραματικού διαλόγου.

Η συζήτηση που ξεκίνησε σχετικά με την απερισκεψία του Αντρέα εις βάρος της υπόληψης της Ειρήνης και που θα μπορούσε να καταλήξει γρήγορα σε ένα αίσιο τέλος για την κοπέλα, αν ο Αντρέας δεχόταν απλώς να την παντρευτεί, καταλήγει σε μια εμπορική διαπραγμάτευση σχετικά με το μέγεθος της προίκας που προτίθεται να δώσει η σιόρα Επιστήμη. Η συζήτηση αυτή είναι επίπονη για την Ειρήνη που βλέπει πως τόσο η μελλοντική ευτυχία της όσο και τα συναισθήματά της δεν μετρούν καθόλου στα δύο πολύ σημαντικά για εκείνη πρόσωπα.

Σύμφωνα με τις αρχές του νατουραλισμού, οι εξωτερικές δυνάμεις, φυσικές και κοινωνικές, περιορίζουν την ελευθερία των προσώπων κι επηρεάζουν την ηθική τους συμπεριφορά. Εφαρμόζει τις παραπάνω αρχές ο Θεοτόκης; Να υποστηρίξετε τις απόψεις σας.

Ο νατουραλισμός επιχειρεί να αναδείξει τη δυσάρεστη αλήθεια πως οι άνθρωποι, παρά την για το αντίθετο πεποίθησή τους, δεν είναι πάντοτε ελεύθεροι να καθορίσουν την πορεία της ζωής τους. Στην πραγματικότητα ποικίλες εξωτερικές δυνάμεις επηρεάζουν τις αποφάσεις τους, τους εγκλωβίζουν και κάποτε τους αναγκάζουν να προχωρήσουν σε επιλογές που έρχονται σε αντίθεση με τις επιθυμίες τους. Η επιδίωξη αυτή του νατουραλισμού βρίσκει τη δικαίωσή της στο διήγημα του Θεοτόκη, μιας και είναι πρόδηλο πως οι ήρωές του αδυνατούν να διαμορφώσουν τη ζωή τους με βάση τις πραγματικές τους επιθυμίες και επί της ουσίας είναι δέσμιοι των δυσμενών κοινωνικών και οικονομικών συνθηκών της εποχής τους. Ο Αντρέας ενώ θέλει να παντρευτεί την Ειρήνη, παρασύρεται από τις απαιτήσεις που προκύπτουν από το όνομα της οικογένειάς του, αλλά κι από τα δυσβάσταχτα χρέη που του έχει αφήσει ο πατέρας του και καταλήγει να πληγώνει την κοπέλα που αγαπά. Η ανάγκη του να διασφαλίσει μια καλή προίκα μέσα από το γάμο του με την Ειρήνη, θα προκαλέσει ανυπολόγιστο πόνο στην κοπέλα και θα την απομακρύνει από κοντά του. Με παρόμοιο τρόπο, η επιθυμία της σιόρας Επιστήμης να προικίσει εξίσου τα κορίτσια της και η συνακόλουθη άρνησή της να δώσει στον Αντρέα για προίκα τα χίλια τάλαρα που της ζητά, θα συμβάλουν καταλυτικά στην αποτροπή του γάμου που θα διασφάλιζε την ευτυχία της κόρης της. Είναι σαφές, βέβαια, ότι η σιόρα Επιστήμη δε θα ήθελε ποτέ να καταδικάσει την κόρη της σε μια δυστυχισμένη ζωή, αλλά το γεγονός ότι η οικογένειά της είναι φτωχή και η επίγνωση πως αν δεν έχει να δώσει ικανή προίκα και στα άλλα της κορίτσια δεν θα μπορέσει να τους εξασφαλίσει καλούς γάμους, την ωθούν να φανεί υπέρμετρα σκληρή απέναντι στην Ειρήνη.

Η Ειρήνη από την άλλη, η μόνη ηρωίδα που δεν δεσμεύεται εσωτερικά από τη δύναμη που ασκεί στα άλλα πρόσωπα το χρήμα και η ανάγκη να καλύψουν τις υποχρεώσεις που προκύπτουν από την αίσθηση της τιμής -όπως ο Αντρέας, που παγιδεύεται από τις αξιώσεις που εγείρει το όνομα της οικογένειάς του-, καταλήγει να πάρει μια απόφαση εντελώς αντίθετη με τις επιθυμίες της, έχοντας πληγωθεί από την αδιαφορία για τα συναισθήματά της αλλά και για την προσωπική της αξία.

Η Ρήνη χαρακτηρίζεται ως περίπτωση γυναίκας που απελευθερώνεται από τις προκαταλήψεις, που επικρατούσαν στην εποχή της. Να εκφράσετε τις απόψεις σας πάνω σ' αυτή τη θέση.

Η Ειρήνη αποτελεί ξεχωριστό πρόσωπο μέσα στο διήγημα του Θεοτόκη, καθώς εμφανίζεται με συνέπεια ανεπηρέαστη από τους παράγοντες που καθορίζουν σε απόλυτο βαθμό τη δράση των άλλων προσώπων. Η Ειρήνη αγαπά τον Αντρέα και είναι έτοιμη να δημιουργήσει μια οικογένειά μαζί του, χωρίς να εξαρτά την επιθυμία της αυτή από προϋποθέσεις. Για τη νεαρή κοπέλα δεν τίθεται θέμα προίκας, καθώς από μικρή ηλικία εργάζεται σκληρά στο σπίτι της και γνωρίζει πως και τώρα είναι ικανή με την εργατικότητα της να ξεπεράσει οποιοδήποτε οικονομικό πρόβλημα. Ούτε, άλλωστε, συμερίζεται τις ανησυχίες του Αντρέα σχετικά με την υποχρέωσή του να κρατήσει τη μέλλουσα γυναίκα του μακριά από τη δουλειά, όπως αρμόζει

στα μέλη μιας αρχοντικής οικογένειας. Η Ειρήνη όχι μόνο είναι πρόθυμη να εργαστεί, αλλά όπως θα φανεί και στο κλείσιμο της ιστορίας είναι σε θέση να πάρει τη ζωή της στα χέρια της, αδιαφορώντας για το τι θα πουν οι άλλοι, για το τι θα πει ο «κόσμος». Για την Ειρήνη δεν υπάρχει τίποτε πιο τίμιο και πιο αξιοσέβαστο από την ανάγκη μιας γυναίκας να δημιουργήσει και να συντηρήσει την οικογένειά της.

Όταν, μάλιστα, ο Αντρέας θα την αφήσει μόνη της, παρά την εγκυμοσύνη της, για να δουλέψει στο ψαράδικο, εκείνη δε θα δεχτεί την αδιαφορία του αγαπημένου της, ούτε θα μείνει παραδομένη στην απελπισία και την αυτολύπηση. Θα σηκωθεί και αναζητήσει δουλειά, μην υπολογίζοντας ούτε για μια στιγμή τα ενδεχόμενα κακόβουλα σχόλια του κόσμου: «Και τό 'καμε. Αρματώθηκε με υπομονή, με καρτερία, μ' ελπίδα και το ίδιο το πρωί εξήτησε δουλειά στο εργοστάσιο που ε γνώριζε, όπου δούλευε πάντα η μάνα της. Κι αυτό το τόλμημά της που εκαταφρονούσε τους πατροπαράδοτους και παράλογους θεσμούς, της εφάνηκε πολύ ευκολότερο απ' ό,τι το φανταζότουν, κι ούτε ένα χεϊλί δε βρέθηκε να την κατακρίνει για τούτο. Ήταν φτωχιά κ' έπρεπε να δουλέψει.»

Με την ίδια δύναμη που θα αναζητήσει δουλειά τις μέρες που ο Αντρέας θα φύγει μακριά, με την ίδια δύναμη θα αρνηθεί το γάμο μαζί του όταν εκείνος θα πάρει επιτέλους τα χρήματα της προίκας -αφού θα έχει οδηγήσει τη σιόρα Επιστήμη στο σημείο να τον μαχαιρώσει. Η Ειρήνη δεν είναι διατεθειμένη να μπει σ' έναν γάμο που προέκυψε μέσα από μια εξαναγκαστική συναλλαγή, μια συναλλαγή που μοιάζει πολύ με αγοραπωλησία. Προτιμά να φύγει από τον τόπο της και να ζήσει τίμια με τη δουλειά της, έστω κι αν γνωρίζει πως ο κόσμος δεν έχει κανένα σεβασμό για τις γυναίκες που αποκτούν παιδιά χωρίς να έχουν παντρευτεί. Η απόφασή της αυτή, πάντως, φανερώνει πως η Ειρήνη είχε ξεπεράσει κάθε προκατάληψη κι ήταν έτοιμη να απελευθερωθεί από τα στενά όρια που είχε προκαθορίσει η κοινωνία για τις γυναίκες της εποχής. Η Ειρήνη έθεσε την προσωπική της αξία και τον αυτοσεβασμό της πάνω από κάθε αίσθηση κοινωνικού χρέους, επιλέγοντας να ζήσει ελεύθερη κι ανεξάρτητη παρά να παντρευτεί έναν άντρα που τη δέχτηκε μόνο αφού πρώτα εξασφάλισε μια γενναιόδωρη προίκα.